

Förslag till

Kriminologiska institutionens underlag för Stockholms universitets remissvar på Ds 2017:38, *Livstidsstraff för mord*.

Sammanfattning

Kriminologiska institutionen avvisar förslaget att livstids fängelse ska bli normalstraff för mord. Institutionens skäl är

- att strafftiden för mord sedan 1980-talet ökat markant
- att fängelsestraffets längd ökat även sedan lagändringen 2009
- att motiveringen att mord i dag skulle ses som ett allvarigare brott än tidigare inte har stöd i forskningen
- att lagförslaget åsidosätter proportionalitetsprincipen
- att lagförslaget innebär ett tydligt brott mot en historisk utveckling mot mindre extrema straff för mord.

Utredningens bakgrund och förslag

Enligt proposition 2008/09:118 skärptes straffet för mord från fängelse i tio år eller livstid till fängelse från tio till arton år eller livstid. Propositionen var en reaktion på att Högsta domstolen i en dom 2007 angett att tio års fängelse skulle vara normalstraff för mord. Enligt proposition 2013/14:194 hade propositionen från 2008/09 inte fått det genomslag i straffmätningen som regeringen avsett. Livstidsstraffen hade fallit markant. Den nya propositionen föreslog "att livstidsstraffet ska kunna användas i betydligt större utsträckning och utgöra normalstraff i den bemärkelsen att det förutses dömas ut i en majoritet av fallen (för mord)" (s. 1).

Högsta domstolen ansåg emellertid att propositionen 2013/14 inte hade förändrat rättsläget. Regeringen gav då en ny utredning i uppdrag att finna en lagteknisk lösning, så att livstids fängelse ska dömas ut i majoriteten av alla fängelsedomar för mord. Utredningens förslag till lösning är att omständigheter som idag talar för ett längre fängelsestraff än 14 år i framtiden ska tala för ett livstidsstraff (Ds 2017:38).

Utvecklingen av strafftiden för mord

Underlaget för proposition 2013/14:194 utgjordes av Ds 2013:55 *Skärpt straff för mord*. Institutionens synpunkter på denna utredning ingår i Stockholms universitets remissvar (Kriminologiska institutionen 2013). Argumenten mot en skärpning av straffet för mord som framfördes där gäller alltså. I remissvaret kritiserades att utredningen inte anlagt ett längre perspektiv i beskrivningen av utvecklingen av straffet för mord. Antalet livstidsstraff steg från 1980-talet fram till mitten av 00-talet med omkring fyra gånger. Detta kan i någon men bara

begränsad utsträckning förklaras av minskningen av användningen av påföljden sluten psykiatrisk vård.

Den markanta ökningen av användningen av livstidsstraffet sedan slutet av 1980-talet skedde genom ändrad praxis på domstolsnivå. Denna påtagliga förändring i straffmätningen ledde inte till några reaktioner från regering eller riksdag. Från slutet av 1980-talet minskade även regeringens benägenhet att ge nåd för mord genom förvandling av livstid till ett tidsbestämt fängelsestraff. I slutet av 1990-talet (proposition 1997/98:96) avskaffades dessutom möjligheten till villkorlig frigivning efter halva tiden för dem med mycket långa fängelsestraff. Sammantaget innebar detta att tiden i fängelse för mord fördubblades på två decennier.

Enligt de tilläggsdirektiv som gavs till Straffnivåutredningen efter Högsta domstolens dom 2007 var uppdraget att höja straffnivån för mord och inte specifikt att öka livstidsstraffen för detta brott. Utvecklingen av straffnivån för mord sedan sekelskiftet visas i figur 1.

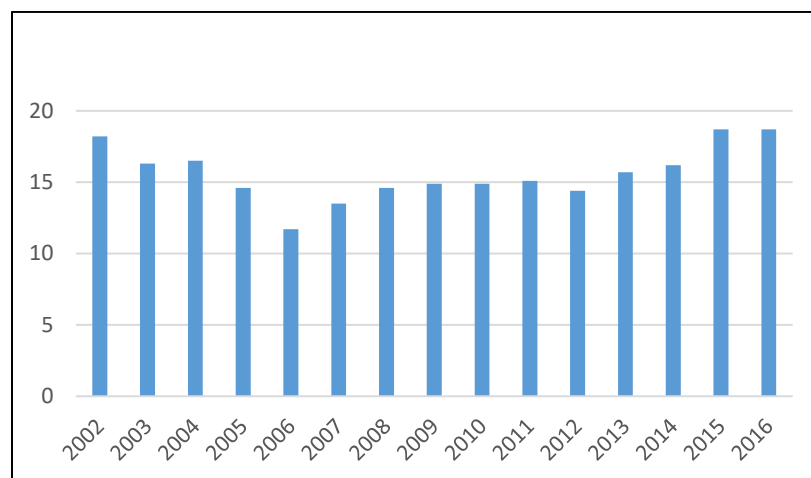

Diagram 1. Fängelsestraffets längd vid mord, tidsbestämda straff och livstidsstraff, 2002–2016.¹

Med undantag för ett år ligger strafftiden mellan 14 och 18 år. Nivån är densamma i början som slutet av perioden. Den utdömda strafftiden för mord är alltså relativt stabil efter den tidigare markanta ökningen. Beaktas enbart tiden sedan lagskärpningen 2009 har den utmätta tiden ökat.

Tidigare utredningars argument för en skärpning av straffet för mord

Tre utredningar för att skärpa straffet för mord har lagts fram på ett drygt decennium, SOU 2007:90, Ds 2013:55 och Ds 2017:38. Argumenten i direktiven liksom i utredningarna för en

¹ Diagrammet baseras på figur 1 och 4 i Ds 2017:38. Livstidsstraffet har beräknats till 25 år, som är den vanligaste tiden för omvandling av straffet, vilket också sker i de flesta fallen (Ds 2017:38, s. 14).

skärpning har i huvudsak varit två. För det första hävdas att mord i dag ses som ett allvarligare brott än tidigare, och för det andra att det finns behov av att kunna nyansera straffmätningen.

Att mord i dag skulle betraktas som ett allvarligare brott än tidigare har inte kunnat visas av någon av utredningarna. Att nyligen bortgångna generationer sett mindre allvarligt på mord är helt enkelt svårt att tänka sig. Vad gäller synen på allvarliga våldsbrott mer generellt anser allmänheten i Sverige inte att domstolarna utdömer för milda straff utan snarare att de är för stränga (Jerre & Tham 2010). I avsaknad av en svensk undersökning om allmänhetens inställning till just mord, kan resultaten från en engelsk studie tjäna som vägledning. I förhållande till ett antal olika typer av mordfall ansåg en klar majoritet av befolkningen att tidsbestämda straff var att föredra framför livstids fängelse (Mitchell & Roberts 2012).

Behovet av en nyansering av straffskalan uppstod efter att domstolarna kraftigt hade ökat antalet livstidsstraff. Hoppet mellan tio år och livstid blev då helt enkelt för stort. Med ett tidsbestämt straff på 10 till 18 år kunde en sådan mer nyanserad straffmätning åstadkommas. Denna möjlighet till nyansering minskar nu enligt utredningens förslag. Spannet 15–18 år kommer visserligen att finnas kvar, men straffet ska i normalfallet vara livstid om straffvärdet överskrider 14 års fängelse.

Att livstid ska vara normalstraff vid mord minskar också möjligheterna till att följa proportionalitetsprincipen. Allmänheten i den engelska undersökningen framhöll klart denna princip som viktig (op.cit.). I förslaget till ny lag tvingas domstolarna att i huvuddelen av fallen använda straffskalans högsta värde. Detta innebär att domstolarna bakbinds, att den juridiska traditionen frångås och att det yttersta straffet inte kan reserveras för de allra svåraste fallen av mord. Det innebär även att straffmätningen tvingas bortse från den faktiska fördelningen efter brottets svårhetsgrad. Mindre allvarliga brott är regelmässigt fler än allvarligare. Detta gäller även inom varje steg i straffskalan, t.ex. så att inom spannet för grov misshandel bör svårhetsgraden för de flesta fallen ska följas av ett straff som ligger i nedre delen av straffskalan (Kriminologiska institutionen 2013). Denna empiriska fördelning frångås nu mycket tydligt i utredningens förslag.

Regeringens direktiv och riksdagens lagstiftningsmakt

I Straffnivåutredningens delbetänkande *Straffskalan för mord* (SOU 2007:90) framhölls att genom att domstolarna gavs möjlighet att döma till längre tidsbestämda straff, så borde livstids fängelse förbehållas de allvarligaste fallen (s. 137). Förslaget med en straffskala som innehöll 10–18 års fängelse innebar alltså att antalet livstidsdomar skulle sjunka. Trots detta har två justitieministrar, när antalet livstidsdomar sjunkit, reagerat mot minskningen och tillsatt nya utredningar. Andelen livstidsdomar har varit viktigare än det genomsnittliga fängelsestraffets längd. Den utdömda fängelsetiden (med hänsyn tagen till omvandlingsstraff) har som framgår av figur 1 inte minskat utan t.o.m. ökat sedan Högsta domstolens utslag 2007.

Frågan om andelen livstidsstraff för mord har från regeringens sida formulerats som en fråga om maktfördelningen mellan lagstiftaren och domstolarna. Justitieministern kritiserar Högsta

domstolens utslag med att det inte är tillfredsställande att riksdagens utslag inte fått någon verkan, och att det är riksdagens vilja som gäller (Uppdraget 2016, s. 97). Utredningen har också som nämnts enbart haft som uppgift att rent lagtekniskt hitta en lösning som gör livstidsstraffet till normalstraff vid mord, vilket alltså riksdagen beslutat redan 2013.

Givet att lagen är tydlig ska förstås domstolarna följa lagen som den bestämts av riksdagen. Frågan är dock om riksdagen fått det underlag som krävs för att besluta att livstids fängelse ska vara normalstraff vid mord. I detta och tidigare remissvar har Kriminologiska institutionen framhållit dels att bakgrundsbeskrivningen av livstidsstraffets utveckling inte varit till fullo, dels att påståenden om att allmänheten nu ser allvarigare på mord inte har empiriskt stöd. Dessa invändningar kan riksdagen naturligtvis bortse från. Institutionen vill i så fall föreslå att den ev. kommande propositionen utformas så att det tydlig framgår vad riksdagen tar ställning till. Ett förslag till sammanfattning av propositionen ges därför avslutningsvis.

Förslag till sammanfattning av ev. proposition om livstids fängelse som normalstraff vid mord

”Regeringen föreslår att livstids fängelse ska utdömas i majoriteten av alla domar för mord. Antalet livstidsstraff för mord har visserligen flerfaldigats sedan 1980-talet, och den tid som avtjänas i fängelse har under samma tid fördubblats. Enligt regeringen återger dock denna utveckling inte tillräckligt att synen, enligt regeringen, på allvarliga våldsbrott har förändrats. För att försäkra sig om att domstolarna följer lagen, frångår regeringens förslag här proportionalitetsprincipen och binder domstolarna vid det yttersta straffet. Regeringens förslag innebär även att riksdagen nu definitivt bryter med den civiliseringsprocess som pågått sedan 1800-talet, där livstidsstraffets användning successivt begränsats.”

Slutsats

Kriminologiska institutionen avvisar förslaget att livstids fängelse ska bli normalstraff vid mord.

Remissvaret har beretts av professor emeritus Henrik Tham och har tagits av Kriminologiska institutionsstyrelsen den 14 november 2017

Tove Pettersson, prefekt

Referenser

Jerre, Kristina & Tham, Henrik, 2010, *Svenskarnas syn på straff*. Rapport 2010:1. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

Kriminologiska institutionen 2013, Remissvar på Ds 2013:55 Skärpt straff för mord.
http://www.criminology.su.se/polopoly_fs/1.157801.1386166306!/menu/standard/file/Ds%202013%2055.pdf.

Mitchell, Barry & Roberts, Julian, 2012, *Exploring the Mandatory Life Sentence for Murder*.
Oxford: Hart.

Uppdraget (JU 2016:1), I: Ds 2017:38, *Livstidsstraff för mord*. Stockholm: Regeringskansliet,
Justitiedepartementet. Wolters Kluwer.